

АННОТАЦИЯ

диссертационной работы Адильмуратовой Риты Адильмуратовны на соискание степени доктора философии (PhD) по образовательной программе 8D04201 – «Юриспруденция» на тему: «Принцип языка судопроизводства и проблемы участия переводчика в уголовном процессе Республики Казахстан»

Общая характеристика работы. Диссертационное исследование посвящено комплексному анализу принципа языка судопроизводства и особенностей участия переводчика в уголовном процессе Республики Казахстан. Актуальность темы обусловлена многонациональным составом населения, ростом миграционных процессов и необходимостью соблюдения языковых прав всех участников уголовного процесса.

В диссертационной работе особое внимание уделяется всестороннему анализу принципа языка уголовного судопроизводства как одного из ключевых процессуальных принципов, обеспечивающих доступ к правосудию. Рассмотрены международные и национальные нормативные правовые акты, закрепляющие право участников уголовного процесса на использование языка, доступного для их понимания. В числе таких актов – Конституция Республики Казахстан, Уголовно-процессуальный кодекс, международные конвенции и директивы, регулирующие соблюдение языковых прав. Проанализирована судебная практика, проведен социологический опрос среди адвокатов и специалистов судебной системы, а также изучены статистические данные, свидетельствующие о росте миграционных потоков и увеличении числа уголовных процессов с участием лиц, не владеющих или недостаточно владеющих языком судопроизводства. Особое внимание уделено роли судебного переводчика как гаранта реализации права на справедливое судебное разбирательство. В исследовании выявлены существующие проблемы – от дефицита квалифицированных специалистов до пробелов в правовом регулировании.

Диссертационная работа посвящена совершенствованию законодательного регулирования принципа языка судопроизводства в уголовном процессе и развитию института судебного перевода в условиях многоязычного общества. В рамках исследования выработаны конкретные предложения, направленные на устранение правовых и процессуальных проблем, возникающих при участии переводчика в уголовном процессе Республики Казахстан.

Актуальность исследования обусловлена многоязычным характером казахстанского общества, усилением миграционных процессов и необходимостью соблюдения прав лиц, не владеющих языком судопроизводства. В условиях глобализации и роста числа иностранных граждан, участвующих в уголовном процессе, возрастает потребность в эффективных правовых механизмах, обеспечивающих равный доступ к правосудию. Отсутствие должной регламентации статуса и функций судебного переводчика, а также нехватка квалифицированных специалистов в

этой сфере создают реальные риски нарушения фундаментальных прав человека. Это требует комплексного научного осмысления принципа языка судопроизводства и практики его реализации в уголовном процессе Республики Казахстан.

Степень научной разработанности темы диссертационного исследования. Теоретической основой настоящего исследования стали труды современных казахстанских, российских и зарубежных ученых, посвященные вопросам реализации принципа языка судопроизводства и участия переводчика в уголовном процессе. Среди авторов, внесших значительный вклад в разработку данной темы, можно выделить таких исследователей, как Е.П. Головинская, Г.Я. Имамутдинова, Н.В. Софийчук, С.В. Швец, И.А. Шевелев, Л.Л. Васильева-Кардашевская, А.В. Гуськова, Е.Г. Вьюшкина, Ю.В. Ахметшина, И.Б. Михайловская, А. Чуниха, Муричи Миртеза, А.Б. Раренко, Н.Н. Жороев, Е.М. Александрова, Н. Ковалев, О.В. Ермоленко, М. Гамзатов, В.Ю. Стельмах, Н.Д. Дружинина и другие.

Освещению исторической составляющей темы способствовали труды следующих исследователей: С.З. Зиманова, И. Сариева, А.И. Добромислова, И.И. Крафт, Р. Оразова, Е. Стамшалова, Г. Кенесбаева, Н. Қуантайұлы, М.К. Койгельдиева, З.Б. Мырзатаева, Р.М. Мирзакулова, Ф. Энес, Т. Замзаева и других, чьи научные труды способствовали формированию теоретического понимания эволюции судебного перевода в историко-правовом контексте.

В сравнительном аспекте важное значение имеют труды ученых как ближнего, так и дальнего зарубежья. Среди них можно отметить Jérôme Devaux, Mohammed Moundir Tria, Abdenaim Taleb, Carmen Bestué, Mireia Vargas-Urrí, Rose Kennedy, Lucja Biel, Matthew Dahl, Varun Magesh, а также других исследователей, внесших значительный вклад в развитие теории и практики судебного перевода в международной научной среде.

Рассмотрению проблем юридического перевода, правовой терминологии и их роли в обеспечении принципа языка судопроизводства посвящены труды ряда исследователей, в том числе специалистов в области права и перевода. Их научные труды способствуют более глубокому пониманию роли переводчика как значимого процессуального субъекта, обеспечивающего реализацию права участников уголовного судопроизводства на использование понятного им языка. Работы таких исследователей, как Е.С. Сафуани, А. Смағұлов, М. Садықов, А. Жұмағали, Р.Ш. Забиров, К.Е. Абишев, В.Л. Темкина, А.В. Антонова, Е.М. Александрова, Г. Шимырбаева, О.Г. Горбатенко, Неда Камех Хош, Х.С. Шагбанова, В.В. Степанова, А.В. Шилина, А.Д. Урматова, Г.С. Рыспаева, И.А. Виноградова, К.М. Левитан, А.А. Хуснутдинова, Д. Нама, С.П. Хижняк, Л.А. Борисова, В.В. Сиреканян, Н.К. Гарбовский, О.И. Костикова, Mirac Suzgun, Daniel E., Н.Б. Абдурашитова, Lilia Mironovschi, А. Шмидт, К.В. Дриц, А.В. Винников, Н.Д. Голев, Л. Зайдман, В.Н. Базылев, Л.Д. Захарова и других исследователей.

На сегодняшний день в Республике Казахстан отсутствуют комплексные научные исследования, специально посвященные анализу проблем участия переводчика в уголовном процессе с точки зрения реализации принципа языка

судопроизводства. В связи с этим при подготовке диссертационной работы были использованы публикации специалистов, практикующих в системе правосудия, а также нормативные и аналитические материалы, включая научно-практические комментарии к Конституции Республики Казахстан, Уголовно-процессуальному кодексу, Гражданскому процессуальному кодексу и Кодексу Республики Казахстан об административных правонарушениях. Особое значение имел труд «Конституция Республики Казахстан. Научно-практический комментарий» (Астана, 2018), подготовленный при участии Конституционного Совета, Министерства юстиции и Фонда Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, в котором подробно раскрываются конституционные гарантии прав на язык и принципы языковой политики в государстве. В то же время в отечественной правовой науке до настоящего времени отсутствует единая теоретическая концепция, всесторонне раскрывающая реализацию принципа языка судопроизводства и вопросы участия переводчика в уголовном процессе.

Цель диссертационного исследования – совершенствование законодательной регламентации принципа языка судопроизводства и разработка эффективных путей решения проблем, связанных с участием переводчика в уголовном процессе Республики Казахстан.

Достижение данной цели стало возможным посредством решения следующих научно-исследовательских задач:

1. Исследовать теоретические основы принципа языка судопроизводства в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан, выявить особенности и разночтения в регулировании языкового вопроса в иных процессуальных кодексах, а также предложить пути их унификации.

2. С историко-правовой точки зрения рассмотреть развитие и формирование принципа языка судопроизводства в Республике Казахстан, а также выявить основные этапы, тенденции и факторы, повлиявшие на его становление;

3. Обозначить особенности юридического перевода в контексте принципа языка судопроизводства, а также рассмотреть влияние цифровых технологий на переводческую деятельность в уголовном процессе;

4. Определить правовой статус и роль судебного переводчика в уголовном процессе, а также изучить международный опыт регулирования судебных переводчиков для выявления моделей, потенциально применимых в правовой системе Республики Казахстан.

5. Проанализировать особенности правового положения переводчика в уголовном судебном процессе Республики Казахстан в сравнении с другими видами судопроизводства.

6. Предложить пути совершенствования реализации принципа языка судопроизводства в Республике Казахстан и решения вопросов участия переводчика в уголовном процессе.

Объектом диссертационного исследования выступает система общественных отношений, возникающих при осуществлении правосудия в

Республике Казахстан, и затрагивающих реализацию принципа языка судопроизводства и участие переводчика в уголовном процессе.

Предметом исследования являются нормы уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, регулирующие реализацию принципа языка судопроизводства, участие переводчика в уголовном процессе, а также вопросы обеспечения прав лиц, не владеющих или недостаточно владеющих языком, на котором осуществляется судопроизводство.

Методологическая основа исследования включает совокупность общенаучных и специальных юридических методов, обеспечивших комплексный и междисциплинарный подход к изучению темы. В рамках исследования использовались методы анализа, синтеза, индукции, дедукции, а также сравнительно-правовой, формально-юридический и социологический подходы. Применялись анализ законодательства, судебной практики, научной литературы и статистических данных. Особое внимание было уделено кейс-анализу уголовных дел с участием переводчиков. Диалектический и историко-правовой подходы позволили выявить взаимосвязь между нормами, практикой их применения и необходимостью совершенствования законодательства. Автором предложено собственное определение судебного переводчика и обоснована потребность в отдельном нормативном акте, что придает исследованию прикладной характер.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в следующем:

– в научной литературе Республики Казахстан впервые проведен комплексный анализ теоретических и практических аспектов принципа языка уголовного судопроизводства, а также правового положения судебного переводчика как ключевого субъекта, обеспечивающего реализацию данного принципа;

– статья 30 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – УПК РК) структурирована по трем функциональным направлениям, что позволяет всесторонне раскрыть содержание принципа языка судопроизводства. На основе сравнительно-правового анализа зарубежного опыта предложены изменения и дополнения в уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан;

– особое внимание уделено согласованию положений Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан и Закона О языках в Республике Казахстан, что способствует устранению нормативных коллизий и повышению эффективности реализации принципа языка судопроизводства в уголовном процессе. А также, предложено внести изменения в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, дополнив статьи, регулирующие статус специалиста, гражданского ответчика и понятого, положениями о праве на использование родного языка и получение бесплатной помощи переводчика;

– предложен подход к обеспечению языковой инклюзивности в уголовном процессе с акцентом на права лиц с ограниченными

возможностями (глухих, слабослышащих, незрячих), через гарантированный доступ к квалифицированному переводу и устранение выявленных пробелов в правовом регулировании;

– проведен комплексный анализ формирования принципа языка судопроизводства в Республике Казахстан с выделением четырех этапов его становления. В исследовании использованы архивные материалы и статистические данные современного периода, отражающие развитие принципа языка судопроизводства в уголовном процессе Республики Казахстан.

– предложено авторское определение термина «судебный переводчик», отражающее его правовую и функциональную роль в уголовном процессе. В рамках второй главы диссертации проведен отдельный сравнительно-правовой анализ законодательства зарубежных стран, касающийся правового статуса судебного переводчика, порядка его подготовки, критериев допуска к участию в процессе, а также институциональных гарантий его профессионализма;

– в настоящем исследовании судебный переводчик рассматривается как самостоятельный субъект уголовного процесса, обладающий специальными правами, обязанностями и ответственностью. Проведен сравнительно-правовой анализ его правового положения в различных видах судебного процесса, в том числе на основе анализа статьи 81 УПК Республики Казахстан. Выявлены пробелы в нормативном регулировании, а также предложено комплексное правовое урегулирование, включающее принятие Закона Республики Казахстан «О судебном переводчике» и внесение соответствующих изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан.

Научная новизна диссертационного исследования преимущественно отражена в следующих основных положениях, выносимых на защиту:

1. Обоснована необходимость совершенствования законодательства в части регулирования принципа языка судопроизводства, в этой связи предлагается дополнить действующее уголовно-процессуальное законодательство положениями, направленными на более полное обеспечение языковых прав участников процесса.

– в часть 1 статьи 30 УПК РК исключить фразу: **«а при необходимости и другие языки»** и изложить в следующей редакции: **«Уголовное судопроизводство в Республике Казахстан ведется на казахском языке, наравне с казахским официально в судопроизводстве употребляется русский язык»;**

– в часть 2 статьи 30 УПК РК исключить фразу: **«или других языках»** и изложить в следующей редакции: **«Орган, ведущий уголовный процесс, при необходимости ведения дела на русском языке выносит мотивированное постановление об изменении языка судопроизводства»;**

– в часть 2 статьи 30 УПК РК добавить вторым абзацем: **Гражданам, независимо от их национальной принадлежности, обеспечивается право пользоваться родным или иным языком, которым они свободно владеют,**

как устно, так и письменно в ходе уголовного процесса. Уполномоченные органы в рамках уголовного процесса, обязаны обеспечить перевод для лиц, не владеющих языком, на котором осуществляется производство по делу.

– в статье 13 Закона «О языках в РК» исключить последнюю фразу в предложении: **«или другие языки»** и изложить в следующей редакции: **«Судопроизводство в Республике Казахстан ведется на государственном языке, а при необходимости, в судопроизводстве наравне с государственным употребляется русский язык»;**

– в статье 14 Закона «О языках в РК» производства по делам об административных правонарушениях, исключить фразу: **«а при необходимости, и на других языках»** и изложить в следующей редакции: **«Производство по делам об административных правонарушениях ведется на государственном языке, а при необходимости, на русском языке».**

2. Выявлено отсутствие законодательной нормы, касающейся правового регулирования участия в уголовном процессе лиц с инвалидностью и иных участников, нуждающихся в особых условиях. В связи с этим предлагается дополнить соответствующие статьи УПК РК.

– часть 3 статьи 30 Уголовно-процессуального кодекса РК **после фразы «специалиста жестового языка для лиц, имеющих инвалидность по слуху»** дополнить заключительной фразой: **«или шрифтом Брайля»** и изложить в следующей редакции: **специалиста жестового языка для лиц, имеющих инвалидность по слуху или шрифтом Брайля;**

– учитывая важность обеспечения прав свидетелей с ограниченными возможностями, необходимо статью 370 Уголовно-процессуального кодекса РК дополнить пунктом 10): **«Участие специалиста, владеющего жестовым языком и шрифтом Брайля, при допросе свидетеля должно быть зафиксировано в протоколе».**

3. Констатировано отсутствие необходимых законодательных положений, касающихся языковой доступности специалиста, гражданского ответчика, понятого в УПК РК:

– необходимо внести изменения в Уголовно-процессуальный кодекс РК, в частности, дополнить часть 3 пункт 9 статьи 80, добавив следующее положение: **давать показания на родном языке или языке, которым владеет.**

– в целях реализации права гражданского ответчика на дачу показаний на родном языке (или языке, которым владеет) необходимо часть 2 статьи 74 УПК РК дополнить пунктом 16) **давать показания и объяснения на родном языке или языке, которым владеет, пользоваться бесплатной помощью переводчика;**

– необходимо часть 4 статьи 82 УПК РК дополнить пунктом 7): **давать показания на родном языке или языке, которым он владеет, пользоваться бесплатной помощью переводчика и заявлять отвод переводчику.**

4. Учитывая, что в процессуальном законодательстве отсутствует определение судебного переводчика, **предложено** следующее определение судебного переводчика:

Судебный переводчик – это лицо, владеющее необходимыми языковыми навыками (в том числе устно, письменно, языком жестов или шрифтом Брайля), обладающее знаниями в области юридической терминологии и судебной процедуры, привлекаемое для обеспечения точного и беспристрастного перевода в ходе судопроизводства, и не заинтересованное в исходе дела.

На основании вышеизложенного определения, предлагается дополнить статью 7 УПК РК «Разъяснение некоторых понятий, содержащихся в настоящем Кодексе» новым пунктом **59) судебный переводчик.**

– а также в название статьи 81 УПК «Переводчик» добавить начальное слово «судебный», и название статьи 81 читать в следующей редакции: **«Судебный переводчик»**

5. **Отмечено отсутствие** регламентации в УПК РК срока перевода (письменного) судебных актов, в связи с этим предлагается:

– дополнить статью 404 «Вручение копии приговора» УПК РК вторым абзацем следующего содержания: **«До выдачи окончательного судебного акта участникам процесса предоставить все необходимые материалы переводчику судебного процесса для перевода за 5-7 дней (в зависимости от количества страниц судебного дела)»;**

– часть 2 статьи 444 «Вынесение апелляционных приговора, постановления и вступление их в законную силу» УПК Республики Казахстан дополнить вторым абзацем следующего содержания: **ч.2 «До выдачи окончательного судебного акта участникам процесса предоставить все необходимые материалы переводчику судебного процесса для перевода за 5-7 дней (в зависимости от количества страниц судебного дела)»;**

6. **Установлено,** что продолжительность срока ожидания процессуальных (судебных) действий переводчика в уголовном судопроизводстве не регламентирована, в связи с этим **пункт 5 части 3 статьи 81 УПК РК предлагается дополнить** следующим содержанием:

Если услуги переводчика в уголовном судопроизводстве подлежат оплате за счет бюджетных средств, размер участия в конкретном деле исчисляется переводчиком с учетом затраченного на это времени:

– продолжительность времени ожидания начала процессуального действия, назначенного с участием переводчика, либо продолжения процессуального действия в случае его отложения (если такие факты имели место), с указанием даты и времени;

– продолжительность времени ожидания начала судебного заседания или его продолжения в случае отложения, при участии переводчика (если такие факты имели место).

7. В целях решения организационно-процессуальных проблем, связанные с участием переводчика в судебном разбирательстве, включая вопросы его правового положения, **предлагается:**

- принять отдельный нормативный правовой акт – Закон Республики Казахстан «О судебном переводчике»;

Степень достоверности и апробация результатов исследования подтверждаются тем, что ключевые положения диссертационной работы были представлены автором в форме научных сообщений на международных научно-практических конференциях, проходивших в г. Усть-Каменогорск, г. Астана и Республике Алтай (Российская Федерация). По материалам выступлений опубликованы четыре научные статьи.

Одна из публикаций размещена в международном рецензируемом журнале *Comparative Legilinguistics*, индексируемом в базе данных Scopus; Court interpreters' role in upholding the principle of language in legal proceedings: Kazakhstan case *Comparative Legilinguistics* vol. 2024/59 DOI: <https://doi.org/10.14746/cl.2024.59.1> Published 30/09/2024. Scopus ID <https://doi.org/10.14746/cl.2024.59.1>. Orcid ID <https://orcid.org/0009-0002-6130-8597> – публикация выполнена в соавторстве, автор занимает первую позицию. Кроме того, три статьи опубликованы в изданиях, рекомендованных Комитетом по обеспечению контроля в сфере науки и высшего образования Министерства науки и высшего образования РК; а также еще четыре публикации – в международных сборниках и журналах. Все указанные публикации были подготовлены автором единолично:

1) Аудармашының қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысуы туралы. Наука и жизнь Казахстана. Международный научный журнал. 2019. - №10/2. – С. 26-30.

2) Аудармашының қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысуы: ұйымдық және процестік мәселелері. Наука и жизнь Казахстана. Международный научный журнал. 2020. - №7/2. – С. 25-28.

3) Процеске қатысушылардың сот ісін жүргізу тілін меңгеру деңгейін анықтаудың процестік мәселелері. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Құқық сериясы. 2023. - № 4 (145). – С. 110-118. ISSN: 2616-6844, eISSN:2663-1318 DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2023-145-4-110-118>

4) Сот аудармасының мәдениеті. Наука и жизнь Казахстана. Международный научный журнал. 2020. - № 6.– С.210- 213.

5) Формирование правовой культуры переводчика как участника судебного процесса. Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Формирование и укрепление в Республике Казахстан профессиональной правовой культуры государственных служащих в свете модернизации общественного сознания», посвященной 25-летию Конституции РК. ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. – Астана. 2020. – С.86.

6) Участие переводчика как гарантия реализации принципа языка судопроизводства. Сборник материалов Всероссийской (с международным участием) научно- практической конференции «Современная молодежь и вызовы экстремизма и терроризма в России за рубежом». 2019. – С.120-125.

7) Место и значение принципа языка уголовного судопроизводства в системе принципов уголовного судопроизводства. Сборник материалов

Гуманитарные науки и современность: Сборник материалов V Международной научно-практической конференции (6-7 декабря 2018). – Алматы: КазАСТ, 2018. – С. 19-23.

Кроме того, в рамках прикладной части исследования автором разработан проект Закона Республики Казахстан «О судебном переводчике», направленный на урегулирование статуса, прав и обязанностей судебных переводчиков, а также порядка их участия в уголовном процессе.

С целью апробации предложенного законопроекта 9 июня 2025 года в Казахстанско-Американском свободном университете (г. Усть-Каменогорск) был проведен круглый стол с участием представителей научного сообщества, юридической практики и государственных органов, в ходе которого проект закона был одобрен специалистами в области права, правоохранительных органов, профессиональными переводчиками и лингвистами, что подтверждает практическую значимость и актуальность результатов диссертационного исследования.

Теоретическая значимость исследования заключается в систематизации и обобщении научных подходов к пониманию принципа языка судопроизводства и роли переводчика в уголовном процессе. В работе восполнены пробелы, связанные с отсутствием комплексного анализа проблем реализации данного принципа, нормативного регулирования деятельности судебного переводчика и его правового статуса.

Практическая значимость выражается в разработке конкретных предложений по совершенствованию уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан. Обоснована необходимость внесения изменений в УПК РК, с учетом положений Закона «О языках», и предложены меры по обеспечению права участников процесса на использование понятного им языка. Проведен межотраслевой анализ, охватывающий нормы гражданского и административного судопроизводства, с целью устранения правовых несоответствий. Автором сформулировано собственное определение понятия «судебный переводчик» и разработан проект соответствующего закона, направленного на повышение эффективности правоприменения и реализацию языковых гарантий в уголовном процессе.

Структура и объем диссертации определяются спецификой исследуемых проблем, степенью научной разработанности темы и внутренней логикой изложения материала. Работа состоит из введения, трех разделов, включающих шесть подразделов, заключения, списка использованных источников и приложений.

В первом разделе рассматриваются теоретико-правовые основы принципа языка судопроизводства в уголовном процессе Республики Казахстан. Анализируются различные научные подходы к понятию и содержанию данного принципа, раскрывается его значение для обеспечения процессуальных прав участников уголовного процесса. Особое внимание уделяется взаимодействию норм национального законодательства и международных стандартов в контексте реализации права на язык

судопроизводства. В рамках сравнительно-правового анализа исследуются положения конституций и уголовно-процессуальных кодексов ряда зарубежных государств, что позволяет выявить эффективные модели правового регулирования и оценить возможность их адаптации к условиям многоязычного общества Казахстана. Кроме того, в главе прослеживается историческое формирование принципа языка судопроизводства и анализируется его современное развитие с учетом влияния цифровизации и юридического перевода.

Во втором разделе проанализирован правовой статус судебного переводчика, дано теоретическое обоснование понятия «судебный переводчик», рассмотрен международный опыт регулирования данной деятельности, а также особенности правового положения переводчиков в уголовном процессе Казахстана.

В третьем разделе сформулированы практические предложения по реализации принципа языка судопроизводства, освещены проблемы участия переводчика в уголовном процессе и представлен авторский законопроект «О судебном переводчике».

Адилмуратова Рита Адилмуратованың
8D04201 – «Құқықтану» білім беру бағдарламасы бойынша философия
докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін ұсынылған
«Қазақстан Республикасында қылмыстық процесте сот ісін жүргізу тілі
қағидаты және аудармашының процеске қатысу мәселелері»
тақырыбындағы диссертациялық жұмысының
АННОТАЦИЯСЫ

Жалпы сипаттама. Бұл диссертациялық зерттеу Қазақстан Республикасында қылмыстық процесте сот ісін жүргізу тілі қағидаты және аудармашының процеске қатысу ерекшеліктеріне кешенді талдау жүргізуге арналған. Зерттеу тақырыбының өзектілігі республика халқының көпұлтты құрамымен, көші-қон үдерістерінің артуымен және қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың сот ісін жүргізу тілі қағидатын іске асыру құқығын қамтамасыз ету қажеттілігімен айқындалады.

Зерттеу жұмысында қылмыстық сот ісін жүргізу тілі қағидаты әділеттілікке қолжетімділікті қамтамасыз ететін маңызды процестік қағидалардың бірі ретінде жан-жақты қарастырылады. Қылмыстық процеске қатысушылардың өзіне түсінікті тілді қолдану құқығын бекітетін халықаралық және ұлттық нормативтік құқықтық актілерге талдау жасалады. Олардың қатарында – Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі, сондай-ақ тілдік құқықтарды реттейтін халықаралық конвенциялар мен директивалар бар. Сот практикасы талданып, адвокаттар мен сот жүйесі қызметкерлері арасында социологиялық сауалнама жүргізілді, сондай-ақ сот ісін жүргізу тілін жеткілікті деңгейде меңгермеген тұлғалардың қатысуымен өтіп жатқан қылмыстық істер санының өсуі мен көші-қон ағынының артуы жөніндегі статистикалық мәліметтер зерттеледі. Зерттеуде әділ сот төрелігіне қолжеткізудің кепілі ретіндегі сот аудармашысының рөліне, маңыздылығына ерекше назар аударылады. Кәсіби аудармашылардың жетіспеушілігінен бастап құқықтық реттеудегі олқылықтарға дейінгі проблемалар айқындалып, олардың себептері сараланады.

Диссертациялық жұмыс Қазақстан Республикасының қылмыстық сот ісін жүргізу тілінің принципін заңнамалық тұрғыдан жетілдіруге және көптілді қоғам жағдайында сот аудармасы институтын дамытуға бағытталады. Зерттеу барысында аудармашының қатысуына байланысты туындайтын құқықтық және процестік сипаттағы проблемаларды шешуге арналған нақты ұсыныстар әзірленеді.

Зерттеудің өзектілігі Қазақстан қоғамының көптілді сипатымен, көші-қон үдерістерінің күшеюімен және қылмыстық процесте сот ісін жүргізу тілін білмейтін адамдардың құқықтарын сақтаудың қажеттілігімен айқындалады. Жаһандану жағдайында және қылмыстық процеске қатысатын шетел азаматтарының санының артуына байланысты, сот төрелігіне тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін тиімді құқықтық тетіктерге деген сұраныс өсуде. Сот аудармашысының мәртебесі мен функцияларының тиісті деңгейде

реттелмеуі, сондай-ақ бұл салада білікті мамандардың жетіспеушілігі адам құқықтарының бұзылу қаупін нақты арттырады. Бұл жағдай Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік заңнамасындағы сот ісін жүргізу тілі қағидатын және оның практикалық жағынан іске асырылуын ғылыми тұрғыдан кешенді түсіндіруді талап етеді.

Диссертациялық зерттеу тақырыбының ғылыми тұрғыдан зерделену дәрежесі. Осы зерттеудің теориялық негізін сот ісін жүргізу тілі қағидатын іске асыру және қылмыстық процеске аудармашының қатысуы мәселелеріне арналған қазіргі қазақстандық, ресейлік және шетелдік ғалымдардың еңбектері құрайды. Аталған тақырыпты ғылыми тұрғыдан дамытуға елеулі үлес қосқан авторлар қатарына келесі зерттеушілерді жатқызуға болады: Е.П. Головинская, Г.Я. Имамутдинова, Н.В. Софийчук, С.В. Швец, И.А. Шевелев, Л.Л. Васильева-Кардашевская, А.В. Гуськова, Е.Г.Вьюшкина, Ю.В. Ахметшина, И.Б. Михайловская, А. Чуниха, Муричи Миртеза, А.Б. Раренко, Н.Н. Жороев, Е.М. Александрова, Н. Ковалев, О.В.Ермоленко, М. Гамзатов, В.Ю. Стельмах, Н.Д. Дружинина және басқа да ғалымдар.

Тақырыптың тарихи құрамдас бөлігін ашуға келесі зерттеушілердің еңбектері септігін тигізді: С.З. Зиманов, И. Сариев, А.И. Добромислов, И.И.Крафт, Р. Оразов, Е. Стамшалов, Г. Кенесбаева, Н. Қуантайұлы, М.К. Қойгелдиев, З.Б. Мырзатаев, Р.М. Мирзакулов, Ғ. Әнес, Т. Замзаева, И.Прохоров, Я.О. Новиков және тарихи-құқықтық контексте сот аудармасының эволюциясына қатысты теориялық түсініктің қалыптасуына басқа да ғалымдардың еңбектері үлесін қосты.

Салыстырмалы аспектіде шетел ғалымдарының еңбектері маңызды мәнге ие. Олардың қатарында халықаралық ғылыми ортада сот аудармасының теориясы мен практикасын дамытуға елеулі үлес қосқан келесі зерттеушілерді атап өтуге болады: Jérôme Devaux, Mohammed Moundir Tria, Abdenaim Taleb, Carmen Bestué, Mireia Vargas-Urpí, Rose Kennedy, Lucja Biel, Matthew Dahl, Varun Magesh және басқа да зерттеушілер.

Сот ісін жүргізу тілі қағидатын қамтамасыз етудегі құқықтық аударманың, құқықтық терминологияның және олардың рөліне қатысты мәселелерді қарастыруға құқық және аударма саласындағы мамандардың бірқатар зерттеулері арналған. Бұл ғалымдардың ғылыми еңбектері қылмыстық сот процесіне қатысушылардың сот ісін жүргізу тілі қағидатының сақталуын қамтамасыз ететін маңызды процестік тұлға ретінде аудармашының рөлін тереңірек түсінуге ықпал етеді. Аталған салада келесі ғалым зерттеушілердің еңбектері ерекше мәнге ие: Е.С. Сафуани, А. Смағұлов, М. Садықов, А. Жұмағали, Р.Ш. Забиров, К.Е. Әбішев, В.Л. Темкина, А.В. Антонова, Е.М. Александрова, Г. Шымырбаева, О.Г. Горбатенко, Неда Камех Хош, Х.С. Шагбанова, В.В. Степанова, А.В. Шилина, А.Д. Урматова, Г.С. Рыспаева, И.А. Виноградова, К.М. Левитан, А.А. Хуснутдинова, Д. Нама, С.П. Хижняк, Л.А. Борисова, В.В. Сиреканян, Н.К. Гарбовский, О.И. Костикова, Mirac Suzgun, Daniel E., Н.Б. Абдурашитова, Lilia Mironovschi, А. Шмидт, К.В.

Дриц, А.В. Винников, Н.Д. Голев, Л. Зайдман, В.Н. Базылев, Л.Д. Захарова және басқа да зерттеушілердің еңбектері зор үлесін қосты.

Қазақстан Республикасында бүгінгі күнге дейін сот ісін жүргізу тілі қағидатын іске асыру тұрғысынан қылмыстық процесте, аудармашының қатысуы мәселелерін арнайы зерттеуге арналған кешенді ғылыми зерттеулер жүргізілмеген. Осыған байланысты диссертациялық жұмысты дайындау барысында сот төрелігі жүйесінде судьялардың, сот жүйесі саласы мамандарының еңбектері, сондай-ақ нормативтік және талдамалық материалдар пайдаланылды. Олардың қатарында Қазақстан Республикасының Конституциясына, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексіне, Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне және Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне ғылыми-тәжірибелік түсіндірмелер де бар. Айрықша мәнге ие еңбектердің бірі – Конституциялық Кеңес, Әділет министрлігі және Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы қорының қатысуымен әзірленген «Қазақстан Республикасының Конституциясы. Ғылыми-тәжірибелік түсіндірме» (Астана, 2018) атты еңбек болды. Бұл еңбекте тілге қатысты құқықтық кепілдіктер мен мемлекеттік тіл саясатының қағидаттары жан-жақты ашып көрсетілген. Сонымен қатар, қазіргі таңда отандық құқықтық ғылымда сот ісін жүргізу тілі қағидатын іске асыру және қылмыстық процеске аудармашының қатысу мәселелерін кешенді түрде қамтитын біртұтас теориялық тұжырымдама әлі де қалыптаспаған.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты – Қазақстан Республикасында қылмыстық процесте сот ісін жүргізу тілі қағидатын заңнамалық түрде жетілдіру және аудармашының процеске қатысу мәселелеріне байланысты туындайтын проблемаларды шешудің тиімді жолдарын әзірлеу болып табылады. Аталған мақсатқа келесі ғылыми-зерттеу міндеттерін шешу арқылы қол жеткізілді:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексіндегі сот ісін жүргізу тілі қағидатының теориялық негіздерін зерделеу, басқа да процестік кодекстерде тіл мәселесінің реттелуіндегі ерекшеліктер мен алшақтықтарды айқындау, оларды біріздендіру жолдарын ұсыну;

2. Қазақстан Республикасындағы сот ісін жүргізу тілі қағидатының қалыптасуы мен дамуын тарихи-құқықтық тұрғыдан қарастырып, оның негізгі кезеңдерін, үрдістері мен қалыптасуына әсер еткен факторларды айқындау;

3. Сот ісін жүргізу тілі қағидаты контекстінде құқықтық аударманың ерекшеліктерін, сондай-ақ қылмыстық процестегі аударма қызметіне цифрлық технологиялардың әсерін анықтау;

4. Қылмыстық процестегі сот аудармашысының құқықтық мәртебесі мен рөлін айқындау, сондай-ақ Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесіне қолдануға әлеуеті бар үлгілерді анықтау мақсатында сот аудармашы қызметін құқықтық тұрғыда реттеуге байланысты халықаралық тәжірибені зерделеу.

5. Қазақстан Республикасында қылмыстық процесте аудармашының құқықтық мәртебесінің ерекшеліктерін басқа сот ісін жүргізу түрлерімен салыстыра отырып талдау;

6 Қазақстан Республикасында сот ісін жүргізу тілі қағидатын жүзеге асыруды жетілдіру және қылмыстық процеске аудармашының қатысуына байланысты мәселелерді шешудің жолдарын ұсыну болып табылады.

Қазақстан Республикасында сот төрелігін жүзеге асыру барысында туындайтын, сот ісін жүргізу тілі қағидатын іске асыруға және аудармашының қылмыстық процеске қатысуына байланысты қоғамдық қатынастар жүйесі **диссертациялық зерттеудің объектісі** болып табылады.

Зерттеудің пәні – Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасының сот ісін жүргізу тілі қағидатын іске асыруды, аудармашының қылмыстық процеске қатысуын, сондай-ақ сот ісін жүргізу тілі ретінде қолданылатын тілді білмейтін немесе оны жеткілікті дәрежеде білмейтін адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету мәселелерін реттейтін нормалары болып табылады.

Зерттеудің әдіснамалық негізі тақырыпты зерделеуге кешенді және пәнаралық тәсілді қамтамасыз ететін жалпы ғылыми және арнайы заң әдістерінің жиынтығын қамтиды. Талдау, синтез, индукция, дедукция, сонымен бірге салыстырмалы-құқықтық, формальды-заңдық және социологиялық әдістер пайдаланылды. Заңнаманы, сот практикасын, ғылыми әдебиет пен статистикалық деректерді талдау әдісі қолданылды. Аудармашылардың қатысуымен қаралған қылмыстық істерді кейс-талдауға ерекше назар аударылды. Диалектикалық және тарихи-құқықтық тәсілдер нормалар, оларды қолдану практикасы мен заңнаманы жетілдіру қажеттілігі арасындағы өзара байланысты анықтауға мүмкіндік берді. Автор «сот аудармашысы» ұғымына өз анықтамасын ұсынып, зерттеуге қолданбалы сипат беретін «Сот аудармашысы туралы» жеке заң актісін қабылдау қажеттігін негіздейді.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы:

– Қазақстан Республикасының ғылыми әдебиетінде алғаш рет қылмыстық сот ісін жүргізу тілі қағидатының теориялық және практикалық аспектілеріне, сондай-ақ осы қағидатты іске асыруды қамтамасыз ететін басты субъект ретінде сот аудармашысының құқықтық жағдайына кешенді талдау жүргізілді;

– ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 30-бабы үш функционалдық бағыт бойынша топтастырылған, бұл сот ісін жүргізу тілі қағидатының мазмұнын жан-жақты ашуға мүмкіндік берді. Шетелдік тәжірибеге салыстырмалы-құқықтық талдау жасау негізінде Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізу ұсынылды;

– ҚР Қылмыстық процестік кодексі мен Қазақстан Республикасындағы Тіл туралы Заңының нормаларын келісуге ерекше назар аударылды, бұл нормативтік қайшылықтарды жоюға және қылмыстық процесте сот ісін

жүргізу тілі қағидатын іске асырудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексіндегі маманның, азаматтық жауапкердің және куәгердің мәртебесін реттейтін баптарды ана тілін пайдалану және аудармашының тегін көмегін пайдалану құқығы туралы ережелермен толықтыра отырып, аталған кодекске өзгерістер енгізу ұсынылды;

– білікті аудармаға кепілді қолжетімділік және құқықтық реттеудегі анықталған кемшіліктерді жою арқылы мүмкіндігі шектеулі адамдардың (саңырау, нашар еститін, зағип) құқықтарына баса назар аударып отырып, қылмыстық процесте тілдік инклюзивтілікті қамтамасыз ету тәсілі ұсынылды;

– Қазақстан Республикасында сот ісін жүргізу тілі қағидатының қалыптасуына кешенді талдау жүргізіліп, оның қалыптасуындағы төрт кезең айқындалды. Зерттеуде мұрағаттық материалдар мен қазіргі кезеңнің статистикалық деректері пайдаланылып, Қазақстан Республикасындағы қылмыстық процесте сот тілі қағидатының даму барысы көрсетілді;

– қылмыстық процестегі оның құқықтық және функционалдық рөлін айқындайтын «сот аудармашысы» терминіне авторлық анықтама ұсынылды. Диссертацияның екінші тарауы шеңберінде сот аудармашысының құқықтық мәртебесіне, оны дайындау тәртібіне, процеске қатысуға жіберу өлшемшарттарына, сондай-ақ оның кәсібилігінің институционалдық кепілдіктеріне қатысты шет елдердің заңнамаларына жеке салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізілді;

– зерттеуде сот аудармашысы қылмыстық процестің арнайы құқықтары, міндеттері мен жауапкершілігі бар дербес субъектісі ретінде қарастырылады. Зерттеу барысында Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің (бқдан әрі ҚР ҚПК) 81-бабына сүйене отырып, сот аудармашысының қылмыстық процестегі құқықтық жағдайына талдау жасалды. Сонымен қатар, салыстырмалы-құқықтық әдіс арқылы өзге процессуалдық салалардағы реттеу тәжірибесі де қарастырылды. Нормативтік реттеудегі кемшіліктер анықталды, сондай-ақ «Сот аудармашысы туралы» Қазақстан Республикасының Заңын қабылдауды және Қылмыстық-процестік кодекске тиісті өзгерістер енгізуді көздейтін кешенді құқықтық реттеу шаралары ұсынылды.

Диссертациялық зерттеудің **ғылыми жаңалығы** қорғауға шығарылатын мынадай негізгі ережелерде басым түрде байқалады:

1. Сот ісін жүргізу тілі қағидатын реттейтін заңнаманы жетілдіру қажеттілігі **негізделді**. Осыған байланысты қолданыстағы қылмыстық-процестік заңнамада процеске қатысушылардың қылмыстық сот ісін жүргізу тілі қағидатын неғұрлым толық қамтамасыз етуге бағытталған ережелермен толықтырылуы ұсынылады.

- ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 30-бабының 1-бөлігіндегі **«ал қажет болған кезде басқа тілдер де»** деген сөздер алып тасталсын және мынадай редакцияда жазылсын: **«Қазақстан Республикасында қылмыстық**

сот ісін жүргізу қазақ тілінде жүргізіледі, сот ісін жүргізуде қазақ тілімен қатар ресми түрде орыс тілі қолданылады»;

- ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 30-бабының 2-бөлігіндегі «немесе басқа тілдерде» деген сөздер алып тасталсын және мынадай редакцияда жазылсын: **«Қылмыстық процесті жүргізетін орган істі орыс тілінде жүргізу қажет болған кезде сот ісін жүргізу тілін өзгерту туралы уәжді қаулы шығарады»;**

- ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 30-бабының 2-бөлігін екінші абзацпен толықтыру қажет: **Азаматтарға, ұлтына қарамастан, қылмыстық процесс барысында ауызша да, жазбаша да еркін меңгерген ана тілін немесе өзге тілді пайдалану құқығы қамтамасыз етіледі. Уәкілетті органдар қылмыстық процесс шеңберінде қылмыстық сот ісін жүргізу тілін білмейтін адамдарды қажетті аудармамен қамтамасыз етуге міндетті.**

- «Қазақстан Республикасындағы Тіл туралы» Заңның 13-бабындағы «немесе басқа тілдер» деген сөйлемдегі соңғы сөз алып тасталсын және мынадай редакцияда жазылсын: **«Қазақстан Республикасында сот ісі мемлекеттік тілде жүргізіледі, ал қажет болған жағдайда сот ісін жүргізуде орыс тілі мемлекеттік тілмен тең қолданылады»;**

- Қазақстан Республикасындағы Тіл туралы» Заңының 14-бабындағы «ал қажет болған жағдайда, басқа да тілдерде» деген сөздер алып тасталсын және мынадай редакцияда жазылсын: **«Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер мемлекеттік тілде, ал қажет болған жағдайда, орыс тілінде жүргізіледі».**

2. Қылмыстық процесте мүгедектігі бар адамдардың және ерекше жағдайларға мұқтаж өзге де қатысушылардың қатысуын құқықтық реттеуге қатысты заңнамалық норма жоқ екені айқындалды. Осыған байланысты ҚР ҚПК-нің тиісті баптарын толықтыру ұсынылады.

- ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 30-бабының 3-бөлігі **«есту қабілеті бойынша мүгедектігі бар адамдар үшін ымдау тілі маманының көрсететін қызметтерін тегін пайдалану құқығы түсіндіріледі»** деген сөйлемнен кейін: **«немесе Брайль қарпімен»** деген сөйлеммен толықтырылсын және мынадай редакцияда жазылсын: **«есту қабілеті бойынша мүгедектігі бар адамдар үшін ымдау тілі маманының көрсететін қызметтерін тегін пайдалану құқығы түсіндіріледі немесе Брайль қарпімен қамтамасыз етіледі;**

- мүмкіндігі шектеулі куәлардың құқықтарын қамтамасыз етудің маңыздылығын ескере отырып, ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 370-бабын 10) тармақпен толықтыру қажет: 10) **«Куәдан жауап алу кезінде ымдау тілін және Брайль қарпін меңгерген маманның қатысуы хаттамада тіркелуі тиіс».**

3. ҚР Қылмыстық процестік кодексінде маманның, азаматтық жауапкердің, куәгердің тілдік қолжетімділігіне қатысты қажетті заңнамалық ережелер жоқ екені анықталды:

– ҚР Қылмыстық-процестік кодексіне өзгерістер енгізу қажет, атап айтқанда, 80-бабының 3-бөлігінің 9-тармағын **ана тілінде немесе өзі білетін тілде айғақтар беруге** деген сөздермен толықтыру қажет:

– азаматтық жауапкердің ана тілінде (немесе өзі білетін тілде) айғақтар беру құқығын іске асыру мақсатында ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 74-бабының 2-бөлігін 16) тармақпен толықтыру қажет, атап айтқанда, 16) **ана тілінде немесе өзі білетін тілде айғақтар мен түсініктемелер беруге, аудармашының көмегін тегін пайдалануға;**

– ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 82-бабының 4-бөлігін 7) тармақпен толықтыру қажет: 7) **ана тілінде немесе өзі білетін тілде айғақтар беруге, аудармашының көмегін тегін пайдалануға және аудармашыдан бас тартуды мәлімдеуге.**

4. Процестік заңнамада сот аудармашысының анықтамасы жоқ екенін ескере отырып, сот аудармашысының мынадай анықтамасы ұсынылды:

Сот аудармашысы - бұл қажетті тілдік дағдыларды (оның ішінде ауызша, жазбаша, ымдау тілін немесе Брайль қарпін) меңгерген, заң және сот ісі терминологиясын білетін, сот ісін жүргізу барысында дәл, әрі бейтарап аударманы қамтамасыз ету үшін тартылатын және істің нәтижесіне мүдделі емес адам.

Жоғарыда баяндалған анықтаманың негізінде «Осы Кодекстегі кейбір ұғымдарды түсіндіру» деп аталатын ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 7-бабын **59) сот аудармашысы** деген жаңа тармақпен толықтыру ұсынылады;

– сондай-ақ Қылмыстық процестік кодексінің 81-бабының «Аудармашы» деген атауына «**Сот**» деген бастапқы сөз қосылып, 81-баптың атауы келесі редакцияда оқылсын: «**Сот аудармашысы**»;

5. ҚР Қылмыстық процестік кодексінде сот актілерін аудару (жазбаша) мерзімі регламенттелмегені анықталды, осыған байланысты:

– ҚР Қылмыстық процестік кодексінің «Үкімнің көшірмесін табыс ету» туарлы **404-бабын** келесідей мазмұндағы екінші абзацпен толықтыру ұсынылады: «**Процеске қатысушыларға түпкілікті сот актісі берілгенге дейін 5-7 күн бұрын (сот ісі парақтарының санына қарай) аударма жасау үшін сот процесінің аудармашысына барлық қажетті материалдар ұсынылады;**

– ҚР Қылмыстық процестік кодексінің «Апелляциялық үкім, қаулы шығару және олардың заңды күшіне енуі» туралы **444-бабының 2-бөлігін** келесідей мазмұндағы екінші абзацпен толықтыру ұсынылады: «**Процеске қатысушыларға түпкілікті сот актісі берілгенге дейін 5-7 күн бұрын (сот ісі парақтарының санына қарай) аударма жасау үшін сот процесінің аудармашысына барлық қажетті материалдар ұсынылады;**

6. Қылмыстық сот ісін жүргізуде аудармашының процестік (сот) әрекеттерін күту мерзімінің ұзақтығы регламенттелмегені анықталды, осыған байланысты ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 81-бабы 3-бөлігінің 5-тармағын мынадай мазмұнмен толықтыру ұсынылады:

Егер аудармашының қылмыстық сот ісін жүргізудегі қызметтері бюджет қаражаты есебінен төленуге тиіс болса, ол істегі нақты қатысуын жұмсалған уақытты ескере отырып есептейді, бұл ретте:

– күні мен уақытын көрсете отырып, аудармашының қатысуымен тағайындалған процестік әрекеттің басталу уақыты, сондай-ақ ол кейінге қалдырылған жағдайда (егер мұндай фактілер орын алса) процестік әрекеттің жалғасуын күту уақытының ұзақтығы;

– сот отырысының басталу уақыты немесе ол кейінге қалдырылған жағдайда аудармашының қатысуымен отырыстың жалғасуын күту уақытының ұзақтығы (егер мұндай фактілер орын алса) ескеріледі.

7. Аудармашының қылмыстық процеске қатысуына байланысты туындайтын ұйымдық-процестік мәселелерді шешу мақсатында:

- жеке нормативтік құқықтық акт - «Сот аудармашысы туралы» Қазақстан Республикасының Заңын қабылдау ұсынылды.

Зерттеу нәтижелерінің анықтығы мен сынақтан өту дәрежесі автор диссертациялық жұмыстың негізгі ережелерін Өскемен, Астана қалаларында және Алтай Республикасында (Ресей Федерациясы) өткен халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда ғылыми хабарламалар түрінде ұсынуымен расталады. Баяндамалардың материалдары бойынша төрт ғылыми мақала жарияланды. Бір мақала халықаралық рецензияланатын *Comparative Legilinguistics* журналында бірлескен авторлықпен жазылды және автордың позициясы бірінші орында тұр. Журнал Scopus дерекқорында индекстеледі. Мақала тақырыбы — *Court interpreters' role in upholding the principle of language in legal proceedings: Kazakhstan case*, жарияланған нұсқасы: *Comparative Legilinguistics*, 2024 жылғы №59 шығарылымы, DOI: <https://doi.org/10.14746/cl.2024.59.1>, жарияланған күні – 30.09.2024 жыл. Scopus ID: <https://doi.org/10.14746/cl.2024.59.1>. Автордың ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6130-8597>.

Сонымен бірге, үш мақала ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы бақылауды қамтамасыз ету комитеті ұсынған басылымдарда жарияланды; сондай-ақ тағы төрт жарияланым халықаралық жинақтар мен журналдарда жарияланды. Аталған жарияланымдардың барлығын автор өзі жеке дайындады, атап айтқанда:

1) Аудармашының қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысуы туралы. Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми журнал. 2019. - №10/2 – Б. 26-30.

2) Аудармашының қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысуы: ұйымдық және процестік мәселелері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми журнал. 2020. - №7/2. – Б. 25-28.

3) Процеске қатысушылардың сот ісін жүргізу тілін меңгеру деңгейін анықтаудың процестік мәселелері. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Құқық сериясы. 2023. - № 4 (145) – Б. 110-118. ISSN: 2616-6844, eISSN:2663-1318DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2023-145-4-110-118>

4) Сот аудармасының мәдениеті. Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми журнал. 2020. - № 6.– Б.210- 213.

5) «Формирование правовой культуры переводчика как участника судебного процесса». Қазақстан Республикасы Конституциясының 25 жылдығына арналған «Қазақстан Республикасында қоғамдық сананы жаңғырту жағдайында мемлекеттік қызметшілердің кәсіби құқықтық мәдениетін қалыптастыру және нығайту» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы материалдарының жинағы. – Нұр-Сұлтан. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2020. – Б.86.

6) Участие переводчика как гарантия реализации принципа языка судопроизводства. Сборник материалов Всероссийской (с международным участием) научно- практической конференции «Современная молодежь и вызовы экстремизма и терроризма в России за рубежом», 2019 г. – С.120-125.

7) Место и значение принципа языка уголовного судопроизводства в системе принципов уголовного судопроизводства. Материалдар жинағы Гуманитарлық ғылымдар және қазіргі заман: V Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдар жинағы (6-7 желтоқсан 2018). – Алматы: ҚазАСТ, 2018. – С. 19-23.

Сонымен қоса, зерттеудің қолданбалы бөлігі шеңберінде автор сот аудармашыларының мәртебесін, құқықтары мен міндеттерін, сондай-ақ олардың қылмыстық процеске қатысу тәртібін реттеуге бағытталған «Сот аудармашысы туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасын әзірледі.

Ұсынылған заң жобасын сынақтан өткізу мақсатында 2025 жылғы 9 маусымда Қазақстан-Американдық еркін университетінде (Өскемен қаласы) ғылыми қауымдастық, заң практикасы және мемлекеттік органдар өкілдерінің қатысуымен дөңгелек үстел өткізілді, осы іс-шара барысында құқық саласындағы мамандар, құқық қорғау органдары, кәсіби аудармашылар мен лингвистер аталған заң жобасын мақұлдады, бұл диссертациялық зерттеу нәтижелерінің өзектілігі мен практикалық тұрғыдан маңыздылығын растайды.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы қылмыстық процеске сот ісін жүргізу тілі қағидатын және аудармашының ролін түсінуге қатысты ғылыми тәсілдерді жүйелендіруден және қорытудан тұрады. Бұл жұмыста осы уақытқа дейін қылмыстық процеске сот ісін жүргізу тілі қағидатын іске асыру мәселелеріне кешенді талдау жасалмағаны, сот аудармашысының қызметі және оның құқықтық мәртебесі нормативтік тұрғыдан реттелмеуіне байланысты орын алған олқылықтар толықтырылды.

Практикалық маңыздылығы Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасын жетілдіру жөніндегі нақты ұсыныстарды әзірлеуден байқалады. Қазақстан Республикасындағы Тіл туралы Заңның ережелерін ескере отырып, ҚР Қылмыстық процесстік кодекске өзгерістер енгізу қажеттігі негізделді және процеске қатысушылардың олар түсінетін тілді пайдалану құқығын қамтамасыз ету бойынша шаралар ұсынылды. Құқықтық сәйкессіздіктерді жою мақсатында азаматтық және әкімшілік сот ісін жүргізу нормаларын қамтитын салааралық талдау жүргізілді. Автор «сот

аудармашысы» ұғымының өз анықтамасын әзірледі және қылмыстық процесте құқық қолдану тиімділігін арттыруға және тілдік кепілдіктерді іске асыруға бағытталған «Сот аудармашысы» заң жобасын жасады.

Диссертацияның құрылымы мен көлемі зерттелетін проблемалардың ерекшелігімен, тақырыптың ғылыми әзірлену дәрежесімен және материалды баяндаудың ішкі қисынымен айқындалады. Диссертация кіріспеден, үш тараудан, алты кіші бөлімнен, қорытынды, әдебиеттер тізімінен және қосымшалардан тұрады.

Бірінші тарауда Қазақстан Республикасының қылмыстық процесінде сот ісін жүргізу тілі қағидатының теориялық және құқықтық негіздері қарастырылады. Аталған қағидаттың мазмұны мен мәніне қатысты әртүрлі ғылыми көзқарастар талданып, оның қылмыстық процеске қатысушылардың іс жүргізу құқықтарын қамтамасыз етудегі рөлі ашып көрсетіледі. Сот ісін жүргізу тіліне құқықты іске асыру аясында ұлттық заңнама нормалары мен халықаралық стандарттардың өзара байланысына ерекше назар аударылады. Салыстырмалы-құқықтық талдау шеңберінде бірқатар шетел мемлекеттерінің конституциялары мен қылмыстық процесік кодекстерінің ережелері зерделеніп, құқықтық реттеудің тиімді үлгілері айқындалады және оларды Қазақстанның көптілді қоғам жағдайында бейімдеу мүмкіндігі бағаланады. Сонымен қатар, бөлімде сот ісін жүргізу тілі қағидатының тарихи қалыптасуы көрсетіліп, цифрландыру мен заң тілінің аудармасына байланысты қазіргі заманғы даму үрдістері талданады.

Екінші тарауда сот аудармашысының құқықтық мәртебесіне талдау жасалып, «сот аудармашысы» ұғымының теориялық негіздемесі берілді, осы қызметті реттеудің халықаралық тәжірибесі, сондай-ақ Қазақстанның қылмыстық процесіндегі аудармашылардың құқықтық жағдайының ерекшеліктері қарастырылды.

Үшінші тарауда сот ісін жүргізу тілі қағидатын іске асырудың практикалық жолдары ұсынылды, қылмыстық процеске аудармашы қатысқан жағдайда туындайтын проблемалық мәселелер анықталды және заңнаманы жетілдіру бойынша нақты ұсынымдар беріліп, «Сот аудармашысы туралы» Заң жобасы ұсынылды.

ABSTRACT

of the dissertation submitted by Adilmuratova, Rita Adilmuratovna in fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the educational program 8D04201 – Jurisprudence on the topic: «The Principle of the Language of Court Proceedings and Issues of Interpreter Participation in the Criminal Process of the Republic of Kazakhstan»

General Characteristics of the Work. The dissertation research is devoted to a comprehensive analysis of the principle of the language of court proceedings and the specific aspects of interpreter participation in the criminal process of the Republic of Kazakhstan. The relevance of the topic is determined by the multiethnic composition of the population, the growth of migration, and the need to ensure the language rights of all participants in criminal proceedings. Particular attention in the dissertation is given to an in-depth analysis of the principle of the language of court proceedings as one of the key procedural principles that ensures access to justice. The study examines international and national legal instruments that guarantee participants in criminal proceedings the right to use a language they understand. Among such instruments are the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the Criminal Procedure Code, as well as international conventions and directives regulating the observance of language rights.

The author analyzed the judicial practice, conducted a sociological survey among lawyers and judicial system employees, and examined statistical data indicating an increase in migration flows and the growing number of criminal cases involving individuals who do not speak or have insufficient command of the language of legal proceedings. Special attention is given to the role of the court interpreter as a guarantor of the right to a fair trial. The research identifies existing problems – from the shortage of qualified professionals to gaps in legal regulation. It substantiates the need to improve legal mechanisms to ensure the full implementation of the principle of the language of court proceedings and the protection of language rights of the participants.

The dissertation is devoted to improving the legislative regulation of the principle of the language of court proceedings in criminal proceedings and the development of the institution of court translation in a multilingual society. The work develops specific proposals aimed at eliminating legal and procedural problems arising in connection with the participation of translators in criminal proceedings in the Republic of Kazakhstan.

Relevance of the Research. The relevance of the research lies in the multilingual nature of Kazakhstan society, the intensification of migration processes, and the need to protect the rights of individuals who do not speak the language of legal proceedings. In the context of globalization, considering the increasing number of foreign nationals involved in criminal proceedings, there is a growing demand for effective legal mechanisms that ensure equal access to justice. The lack of proper regulation regarding the status and functions of court interpreters, as well as the shortage of qualified professionals in this field, creates real risks of violating fundamental human rights. This situation necessitates a comprehensive

academic analysis of the principle of language in criminal proceedings and the practice of its implementation in the criminal justice system of the Republic of Kazakhstan.

The Degree of Scientific Development of the Dissertation Topic.

The theoretical foundation of the present research is based on the works of contemporary scholars from Kazakhstan, Russia, and other countries, who have addressed the implementation of the principle of the language of court proceedings and the participation of interpreters in the criminal process. Among the researchers who have made a significant contribution to the development of this topic are: E.P. Golovinskaya, G.Ya. Imamutdinova, N.V. Sofiychuk, S.V. Shvets, I.A. Shevelev, L.L. Vasilieva-Kardashevskaya, A.V. Guskova, E.G. Vyushkina, Yu.V. Akhmetshina, I.B. Mikhaylovskaya, A. Chnykha, Murichi Mirtéza, A.B. Rarenko, N.N. Zhoroyev, E.M. Aleksandrova, N. Kovalev, O.V. Ermolenko, M. Gamzatov, V.Yu. Stelmakh, N.D. Druzhinina, and others.

The historical dimension of the topic is illuminated by the works of the following researchers: S.Z. Zimanov, I. Sariyev, A.I. Dobromyslov, I.I. Kraft, R. Orazova, E. Stamshalov, G. Kenesbayeva, N. Kuantayuly, M.K. Koigeldiev, Z.B. Myrztayeva, R.M. Mirzakulova, G. Anes, T. Zamzayeva, and others whose scholarly contributions have helped shape the theoretical understanding of the evolution of court interpreting in a historical and legal context.

From a comparative perspective, the works of international scholars hold particular significance. Among them are Jérôme Devaux, Mohammed Moundir Tria, Abdenaim Taleb, Carmen Bestué, Mireia Vargas-Urpí, Rose Kennedy, Lucja Biel, Matthew Dahl, Varun Magesh, and other researchers who have made substantial contributions to the development of the theory and practice of court interpreting in the international academic community.

The issues of legal translation, legal terminology, and their role in ensuring the principle of the language of court proceedings have been the focus of numerous studies by researchers, including specialists in the fields of law and translation. Their scholarly work contributes to a deeper understanding of the role of the interpreter as a significant procedural actor who ensures the protection of the language rights of participants in criminal proceedings.

The works of such researchers as E.S. Safuani, A. Smaghulov, M. Sadykov, A. Zhumagali, R.Sh. Zabiroy, K.E. Abishev, V.L. Temkina, A.V. Antonova, E.M. Aleksandrova, G. Shymyrbayeva, O.G. Gorbatenko, Neda Kamekh Khosh, Kh.S. Shagbanova, V.V. Stepanova, A.V. Shilina, A.D. Urmatova, G.S. Rysspaeva, I.A. Vinogradova, K.M. Levitan, A.A. Khusnutdinova, Nama D., S.P. Khizhnyak, L.A. Borisova, V.V. Sirekanyan, N.K. Garbovsky, O.I. Kostikova, Mirac Suzgun, Daniel E., N.B. Abdurashitova, Lilia Mironovschi, A. Schmidt, K.V. Drits, A.V. Vinnikov, N.D. Golev, L. Zaydman, V.N. Bazylev, L.D. Zakharova, and others have significantly contributed to this area of research.

To date, no comprehensive scientific studies specifically dedicated to examining the issues of interpreter participation in criminal proceedings, including court hearings, from the perspective of the implementation of the principle of the language of court proceedings have been conducted in the Republic of Kazakhstan.

In this regard, the preparation of the dissertation relied on publications by practitioners working within the justice system, as well as on normative and analytical materials, including scholarly and practical commentaries on the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the Criminal Procedure Code, the Civil Procedure Code, and the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan.

Of particular importance was the work *“The Constitution of the Republic of Kazakhstan: Scholarly and Practical Commentary”* (Astana, 2018), developed under the guidance of the Constitutional Council, the Ministry of Justice, and the Foundation of the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy. This publication provides a detailed exposition of the constitutional guarantees of language rights and the principles of state language policy.

At the same time, the national legal scholarship still lacks a unified theoretical concept that comprehensively addresses the implementation of the principle of the language of court proceedings and the issues of interpreter participation in the criminal process.

The goal of the dissertation research is to improve the legislative regulation of the principle of the language of court proceedings and to develop effective solutions to the problems related to interpreter participation in the criminal process of the Republic of Kazakhstan.

This goal is achieved through the resolution of the following research objectives:

1. To examine the theoretical foundations of the principle of the language of court proceedings as enshrined in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, to identify the specific features and discrepancies in the regulation of language issues in other procedural codes, and to propose ways of their unification;

2. To explore the development and formation of the principle of the language of court proceedings in the Republic of Kazakhstan from a historical and legal perspective, and to identify the main stages, trends, and factors that influenced its evolution;

3. To outline the features of legal translation in the context of the principle of the language of court proceedings and to consider the impact of digital technologies on interpreting activities in the criminal process;

4. To determine the legal status and role of the court interpreter in criminal proceedings, as well as to study international practices in regulating court interpreting in order to identify models potentially applicable to the legal system of the Republic of Kazakhstan;

5. To analyze the specific legal position of interpreters in criminal court proceedings in the Republic of Kazakhstan in comparison with other types of legal proceedings;

6. To propose ways to improve the implementation of the principle of the language of court proceedings in the Republic of Kazakhstan and to address the challenges related to interpreter participation in the criminal process.

The object of the dissertation research is the system of social relations that arise in the course of the administration of justice in the Republic of Kazakhstan and

that pertain to the implementation of the principle of the language of court proceedings and the participation of interpreters in the criminal process.

The subject of the research comprises the provisions of the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan regulating the implementation of the principle of the language of court proceedings, the participation of interpreters in the criminal process, as well as issues related to ensuring the rights of individuals who do not speak or have insufficient command of the language in which the proceedings are conducted.

The methodological foundation of the research includes a combination of general scientific and specialized legal methods, which ensured a comprehensive and interdisciplinary approach to the study of the topic. The methods used include analysis, synthesis, induction, deduction, comparative legal, formal legal, and sociological methods. The study involved the analysis of legislation, judicial practice, academic literature, and statistical data. Special attention was given to case analysis of criminal proceedings involving interpreters.

The dialectical and historical-legal approaches made it possible to identify the interrelation between legal norms, their practical application, and the need for legislative improvement. The author proposes an original definition of a court interpreter and substantiates the necessity of adopting a separate regulatory act, which gives the research a practical orientation.

The scientific novelty of the dissertation research lies in the following:

- For the first time in the academic literature of the Republic of Kazakhstan, a comprehensive analysis has been conducted of the theoretical and practical aspects of the principle of the language of criminal proceedings, as well as the legal status of the court interpreter as a key actor ensuring the implementation of this principle;

- Article 30 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan has been structured into three functional areas, which made it possible to comprehensively reveal the content of the principle of the language of court proceedings. Based on a comparative legal analysis of international experience, amendments and additions to the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan are proposed;

- Particular attention is given to the harmonization of the provisions of the Criminal Procedure Code and the Law of the Republic of Kazakhstan "On Languages", which helps eliminate normative inconsistencies and improve the effectiveness of the implementation of the language principle in criminal proceedings. Amendments to the Criminal Procedure Code are proposed, including additions to articles regulating the status of experts, civil defendants, and witnesses, with provisions on the right to use one's native language and to receive free interpreter assistance;

- An approach is proposed for ensuring linguistic inclusivity in criminal proceedings, with an emphasis on the rights of persons with disabilities (deaf, with loss of hearing, blind), through guaranteed access to qualified interpreting services and the elimination of identified gaps in legal regulation.

- A comprehensive analysis was conducted on the formation of the principle of the language of court proceedings in the Republic of Kazakhstan, with the

identification of four distinct stages in its development. The study utilizes archival materials as well as contemporary statistical data reflecting the evolution of the use of the state language in criminal proceedings;

– The author proposes an original definition of the term “*court interpreter*”, which reflects both the legal and functional role of this actor in criminal proceedings. In the second chapter of the dissertation, a separate comparative legal analysis is provided, examining the legislation of foreign countries concerning the legal status of court interpreters, their training, criteria for admission to participation in proceedings, and institutional guarantees of their professionalism;

– In this study, the court interpreter is regarded as an independent participant in the criminal process, endowed with specific rights, duties, and responsibilities. A comparative legal analysis of the interpreter’s legal status across different types of judicial proceedings is carried out, including through the lens of Article 81 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. Gaps in the legal regulation are identified, and a comprehensive legal framework is proposed, including the adoption of a dedicated Law of the Republic of Kazakhstan “On Court Interpreters” and corresponding amendments to the Criminal Procedure Code.

The **scientific novelty** of the dissertation research is primarily reflected in the following key provisions submitted for defense:

1. The need to improve the legislation regulating the principle of the language of court proceedings is substantiated. In this regard, it is proposed to supplement the current criminal procedure legislation with provisions aimed at more fully ensuring the language rights of the participants in the process.

– In **Part 1 of Article 30** of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, it is proposed to delete the phrase: “*and, if necessary, other languages*” and to revise it as follows: “*Criminal proceedings in the Republic of Kazakhstan shall be conducted in the Kazakh language; along with Kazakh, the Russian language is officially used in court proceedings*”.

– In **Part 2 of Article 30** of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, it is proposed to delete the phrase: “*or other languages*” and to revise it as follows: “*The body conducting the criminal proceedings shall, if necessary, issue a reasoned decision to conduct the proceedings in the Russian language*”.

– In **Part 2 of Article 30** of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, it is proposed to add the following as a second paragraph: “*Citizens, regardless of their ethnic origin, shall be guaranteed the right to use their native or another language they speak fluently, both orally and in writing, during the criminal process. The competent authorities shall ensure interpreting services for persons who do not speak the language in which the proceedings are conducted*”.

– In **Article 13** of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Languages”, it is proposed to delete the final phrase in the sentence: “*or other languages*” and to revise it as follows: “*Court proceedings in the Republic of Kazakhstan shall be conducted in the state language, and if necessary, the Russian language shall be used alongside the state language in court proceedings*”.

– In **Article 14** of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Languages”, concerning administrative offense proceedings, it is proposed to delete the phrase:

"and, if necessary, in other languages" and to revise it as follows: *"Proceedings on administrative offenses shall be conducted in the state language, and if necessary, in the Russian language"*.

2. The absence of a legislative provision regulating the participation of persons with disabilities and other participants requiring special conditions in the criminal process has been identified. In this regard, it is proposed to amend the relevant articles of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan.

– In **Part 3 of Article 30** of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, in the phrase *"a specialist proficient in sign language for persons with hearing impairment"*, it is proposed to add the phrase: *"and Braille"*, and to revise the wording as follows: *"a specialist proficient in sign language and Braille for persons with hearing impairment"*.

– Considering the importance of ensuring the rights of witnesses with disabilities, it is proposed to **supplement Article 370** of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan with **point 10)** as follows: *"The participation of a specialist proficient in sign language and Braille during the interrogation of a witness must be recorded in the protocol."*

3. The absence of necessary legislative provisions concerning language accessibility for specialists, civil defendants, and attesting witnesses in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan has been established:

– It is necessary to amend the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, in particular, by supplementing **Part 3, point 9 of Article 80** with the following provision: *"to testify in their native language or a language they understand."*

– In order to implement the right of the **civil defendant** to testify in their native language (or a language they understand), it is proposed to supplement **Part 2 of Article 74** of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan with **point 16)** as follows: *"to testify and provide explanations in their native language or a language they understand, and to use the free assistance of an interpreter."*

– It is also proposed to supplement **Part 4 of Article 82** of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan with **point 7)** as follows: *"to testify in their native language or a language they understand, to use the free assistance of an interpreter, and to challenge the interpreter."*

4. Given the absence of a definition of a court interpreter in the procedural legislation, the following definition of a court interpreter is proposed: **A court interpreter** is a person possessing the necessary language skills (including oral, written, sign language, or Braille), knowledge of legal terminology and judicial procedure, who is engaged to ensure accurate and impartial interpretation during legal proceedings and has no interest in the outcome of the case.

Based on the above definition, it is proposed to supplement **Article 7** of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, *"Explanation of certain terms used in this Code,"* with a new **point 59)**: *court interpreter*.

– It is also proposed to amend the **title of Article 81** of the Criminal Procedure Code by adding the word "court" at the beginning, so that the title reads as follows: **"Court interpreter"**.

5. The absence of regulation in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan (CPC RK) regarding the timeframe for the written translation of judicial acts has been noted. In this regard, it is proposed to:

– Supplement Article 404 of the CPC RK with a second paragraph as follows: *"Before the issuance of the final judicial act, all necessary materials shall be provided to the court interpreter for translation 5–7 days in advance (depending on the number of pages in the court file)."*

– Supplement Part 2 of Article 444 of the CPC RK with a second paragraph as follows: *"Before the issuance of the final judicial act, all necessary materials shall be provided to the court interpreter for translation 5–7 days in advance (depending on the number of pages in the court file)."*

6. It has been established that the waiting time for procedural (judicial) actions of interpreters in criminal proceedings is not regulated. In this regard, it is proposed to supplement Paragraph 5 of Part 3 of Article 81 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan with the following provision:

If the interpreter's services in criminal proceedings are to be paid from the state budget, the extent of participation in a specific case shall be calculated by the interpreter based on the time spent, including:

– the duration of time spent waiting for the commencement of a procedural action scheduled with the participation of the interpreter, or the resumption of such an action in the event of a postponement (if such facts occurred), indicating the date and time;

– the duration of time spent waiting for the start or resumption of a court hearing with the participation of the interpreter in the event of a postponement (if such facts occurred).

7. In order to address organizational and legal issues related to the participation of interpreters in court proceedings, including matters concerning their legal status, it is proposed to:

– adopt a separate regulatory legal act – the Law of the Republic of Kazakhstan "On Court Interpreters".

The reliability and validation of the research results are confirmed by the fact that the key provisions of the dissertation were presented by the author at international research conferences held in Ust-Kamenogorsk, Astana, and the Altai Republic (Russian Federation). Based on the presentations, four research articles were published.

One of the articles was published in the international peer-reviewed journal *Comparative Legilinguistics*, indexed in the Scopus database: **Court interpreters' role in upholding the principle of language in legal proceedings: Kazakhstan case**, *Comparative Legilinguistics*, vol. 2024/59, DOI: <https://doi.org/10.14746/cl.2024.59.1>, published on 30/09/2024. Scopus ID: <https://doi.org/10.14746/cl.2024.59.1> ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6130-8597>

– the article was co-authored, with the author of the dissertation listed as the first author. In addition, three articles were published in journals recommended by the Committee for Quality Assurance in the Field of Science and Higher Education of

the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, and four more publications were accepted for print in international conference proceedings and journals.

All the listed publications were prepared by the author independently:

1. **On the Participation of an Interpreter in Criminal Proceedings.** ISSN 2073-333X. *International Scientific Journal "Science and Life of Kazakhstan"*, No. 10/2, 2019. UDC 343.973. – pp. 26–30.

2. **Participation of an Interpreter in Criminal Proceedings: Organizational and Procedural Issues.** ISSN 2073-333X. *International Scientific Journal "Science and Life of Kazakhstan"*, No. 7/2, 2020. UDC 343.131. – pp. 25–28.

3. **Procedural Issues in Determining the Level of Language Proficiency of Participants in Legal Proceedings.** *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Law Series*, No. 4 (145)/2023. – pp. 110–118. ISSN: 2616-6844, eISSN: 2663-1318. DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2023-145-4-110-118>

4. **The Culture of Court Interpreting.** *International Scientific Journal "Science and Life of Kazakhstan"*, No. 6, 2020. – pp. 210–213.

5. **Formation of the Legal Culture of an Interpreter as a Participant in Legal Proceedings.** Proceedings of the International Research Conference “*Formation and Strengthening of Professional Legal Culture of Civil Servants in the Republic of Kazakhstan in the Light of Public Consciousness Modernization*”, dedicated to the 25th Anniversary of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. L.N. Gumilyov ENU, 2020. – p. 86.

6. **The Interpreter’s Participation as a Guarantee of the Implementation of the Principle of Language in Legal Proceedings.** Proceedings of the All-Russian (with international participation) Research Conference “*Modern Youth and the Challenges of Extremism and Terrorism in Russia and Abroad*”, 2019. – pp. 120–125.

7. **The Role and Importance of the Principle of Language in Criminal Procedure within the System of Criminal Procedure Principles.** Proceedings of the V International Research Conference “*Humanities and Modernity*” (December 6–7, 2018). – Almaty: KazAST, 2018. – pp. 19–23.

In addition, as part of the applied section of the research, the author developed a draft Law of the Republic of Kazakhstan "On Court Interpreters," aimed at regulating the status, rights, and responsibilities of court interpreters, as well as the procedure for their participation in criminal proceedings.

To test and validate the proposed draft law, a round table was held on June 9, 2025, at the Kazakh-American Free University (Ust-Kamenogorsk) with the participation of representatives from the academic community, legal practitioners, and state authorities. During the event, the draft law was met with approval by legal experts, law enforcement representatives, professional interpreters, and linguists, which confirms the practical significance and relevance of the dissertation research findings.

Theoretical significance of the research. The theoretical significance of the research lies in the systematization and generalization of scientific approaches to

understanding the principle of the language of legal proceedings and the role of the interpreter in criminal trials. The study fills existing gaps related to the lack of a comprehensive analysis of the issues surrounding the implementation of this principle, the regulatory framework governing court interpreters' activities, and their legal status.

Practical Significance of the Research. The practical significance of the research is demonstrated in the development of specific proposals for improving the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan. The need to amend the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, taking into account the provisions of the Law “On Languages,” has been substantiated, and measures have been proposed to ensure the right of participants in the process to use a language they understand. An interdisciplinary analysis was conducted, covering the norms of civil and administrative proceedings, in order to eliminate legal inconsistencies. The author has formulated a definition of the term “court interpreter” and developed a draft law aimed at enhancing the effectiveness of law enforcement and implementing language guarantees in criminal proceedings.

Structure and Volume of the Dissertation.

The structure and volume of the dissertation are determined by the specifics of the research problems, the degree of scientific development of the topic, and the internal logic of the material. The work consists of an introduction, three chapters comprising six subsections, a conclusion, a list of references, and appendices.

The first chapter examines the theoretical and legal foundations of the principle of the language of judicial proceedings in the criminal process of the Republic of Kazakhstan. Various scientific approaches to the concept and content of the principle of the language of judicial proceedings are analyzed, and its significance for ensuring the procedural rights of participants in criminal proceedings is revealed. Particular attention is paid to the interaction between national legislation and international standards in the context of the implementation of the right to the language of judicial proceedings. As part of a comparative legal analysis, the provisions of the constitutions and criminal procedure codes of a number of foreign states are examined, which makes it possible to identify effective models of legal regulation and assess the possibility of their adaptation to the conditions of Kazakhstan's multilingual society. In addition, the chapter traces the historical development of the principle of the language of court proceedings and analyzes its current development, taking into account the influence of digitalization and legal translation.

The second chapter analyzes the legal status of court interpreters, provides a theoretical justification for the concept of “court interpreter,” considers international experience in regulating this activity, and explores the specific legal position of interpreters in Kazakhstan’s criminal proceedings.

The third chapter proposes practical ways to implement the principle of the language of legal proceedings, identifies problems related to interpreter participation in the criminal process, and offers concrete recommendations for improving legislation, including the development of a draft Law “On Court Interpreters.”